

Ahmet İnam

Prof. Dr., ODTÜ Felsefe Bölümü

Mekânın kaç hali vardır? Ahmet İnam'a göre yedi: "Kayıtsız", "canı sıkılan", "iç karartıcı", "arsa olan", "ironik", "isyan eden", "türkü söyleyen"; fakat bunlar öznel kriterlerle belirlendiği için sayıları artabilir de diyor yazar.

Mekân konusunda, mekânın sosyo-psikolojisi diyebileceğim, ama tamamen sosyal psikoloji açısından değil de biraz metaforlarla yürütülen bir resim çizmeye çalışacağım. Çünkü bana öyle geliyor ki, mekân ilk bakışta sıradan insanlar olarak bizim dışımızda duran bir şeydir. Biz bir mekân içinde yaşıyoruz, ama aynı zamanda mekân bizim içimizdedir. Dolayısıyla, birçok sıkıntımızın doğrudan doğruya kaynağı mekân değilse bile, birçok sıkıntımızı daha kötü biçimde, daha çaresiz biçimde yaşamamızın ardında mekân olabilir. Dolayısıyla 21. yüzyıl insanları olarak bizler insan olmamıza yakışan bir mekân düzenini acaba bulabildik mi?

İnsanı, mutluluğu arayan bir varlık olarak tanımlarsak, ki kimi filozoflara göre öyledir, insan mutluluğun ardındadır. O zaman mutluluk, bir mekân ve zaman içinde yaşayan bir varlık olarak insanın mekânını araması anlamını da taşır. Belki insan hakikaten mekânını arayan, zaman içerisinde mekânını oluşturmaya çalışan bir varlıktır da. Bizim dışımızda olan mekânın, eko-biyolojik çevremizin, çok gelişmiş bir canlı türü olarak alet kullanıp kendi mekânımızı düzenleme olanağı ile oluşturduğumuz mekânların bizim iç dünyamızdaki yansılardır içteki mekân.

Sanıyorum bunun ampirik araştırmaları yapılmış olabilir, öyle insanlar var ki hangi mekânda, nasıl bir mekânda yaşadığının farkında değil veya onu nereye götürürseniz götürün hep aynı mekânda yaşıyor. İnsanların mekân duyarlılığı, mekân içerisinde yaşama bilinci herkeste aynı değil ve birçok insanda yok gibi. Onu nereye koyarsanız koyun, o hep aynı yerde olduğunu düşünabiliyor. Dolayısıyla, mekân körü insanlar için mekân çok da fazla bir şey ifade etmiyor. Dolayısıyla hayatında mekân talebi de olmuyor. Yani "benim daha nitelikli bir yaşam sürebilmem için şöyle bir mekânım olmalı" beklentisi çok fazla olmuyor, olsa bile birtakım dergileri, dekorasyon dergilerini okuduğu için, bir yerlerde resimler gördüğü için veya "entel insanlar böyle mekânlarda oturur" dendiği içindir. Kendi iç mekânından çıkan bir dış mekân talebi birçok insanda yok. İşte bu mekân talebi birey olarak bizde olmadığı için, bize mekânı giydireyorlar ve dayatıyorlar: "İşte kent böyle bir şeydir, burada yaşayacaksın." Biz de herhalde başka türlü bir

mekânda yaşayabilme düşüncesine, bilincine, düş gücüne sahip olmadığımız için boynumuzu büküyoruz, “Herhalde dünya böyle bir yerdir, kent de böyle bir yerdir, ev de böyle bir yerdir, apartman budur, işte böyle bir yerde yaşanır ve ölünür” diye düşünüyoruz. Dolayısıyla, mekân duyarlılığının ve bilincinin olmaması yani mekân körlüğümüz, bizim insan olarak kendimizi gerçekleştirmemizi, tam kapasite insan olmamızı, bütünsel bir varlık olmamızı engelliyor. İçimizdeki mekânı da dışa yansıtıyoruz. Yani çok melankolik, çok bıkkın, yılgın birisi isek, o zaman mekânı da böyle görmeye başlıyoruz. Sunumum, içimizdeki mekânı yansıttığımızda karşımıza çıkan mekân tiplerinin kısa bir betimlemesi üzerine.

Biz mekânı nasıl görüyorsak, mekân da bizi öyle görüyor. Mekânı neredeyse tamamen bizim elimizin altında, istediğimiz gibi şekillendirebileceğimiz, gücü kuvveti olmayan bir hammadde olduğunu sanmamız, büyük bir yanılgıdır. Elimizde ham bir şey var ve formunu biz ona dikte ediyoruz. Böyle değil, mekân da belli taleplerle bizim karşımızda duruyor. Yani Aristoteles anlamında şekilsiz bir heyula ile karşı karşıya değiliz. Mekân da bizden bir şey talep ediyor. Dolayısıyla mekânla olan ilişkimiz karşılıklı bir ilişkidir. Her mekâna istediğimiz formu verebileceğimizi sanmak, elbet mimar değilim ama bana öyle geliyor ki mekânın sesini dinleyebilmek, mekânın taleplerini anlayabilmek, herhalde iyi bir sanatçı, iyi bir mekân yaratıcısı olmakta olmazsa olmaz bir koşul. Hani şairler için denir ya, dağın sesini dinliyor, bulutlarla konuşuyor. Ressamlar için denir, tuvali önüne koyuyor ressam, aslında resim yapmadan önce yapacağı resmi belki tuvalde görüyor; çünkü ressamın tuvalle, boyayla, fırçayla olan ilişkisini algılaması böyle bir şey. Ama mimar da belki sanatçı olarak mekânla konuşabiliyor. Bu açıdan en azından 7 ayrı mekân tipi olduğunu, bu değiştirilip çoğaltılabilir, düşünüyorum.

Bir mekân tipi var ki, buna “**Kayıtsız Mekân**” diyebiliriz. Bu mekân bize sürekli omuz silken bir mekân. “Üstüme ne kurarsan kur, umurumda bile değil, bana ne” diyor. Bu tabii bizim psikolojik olarak kurduğumuz bir şey. Mekâna kayıtsız baktığınız zaman, mekân da size öyle bakar. Buna “kayıtsız mekân” diyebiliriz. Belki birçoğumuzun mekânla olan ilişkisi budur. Mekânın benden ne talep ettiğinin ayırında olmama durumu; mekânsız insanların yaşadığı bir dünya... Elbette fiziksel olarak, zamanı da katarsak, dört boyut içinde bir mekân var, ama mekânla olan bağlantımız sadece Kant’ın söylediği gibi bir algılama formu değildir. Mekânla olan bağlantımız, sadece eko-biyolojik bir hadise, dünya gezegeninde hayatta kalma ilişkisi değildir. Mekânla olan bağlantımız bir çeşit varoluşsal bir angajman, bir çeşit bağlanma ilişkisidir. Mekân bizim kim olduğumuzu bize dikte eder. Biz hep sanıyoruz ki mekâna istediğimiz formu verebiliriz. Hayır, mekân da size karşılığını verebilir. Psikologların, psikiyatrların “projeksiyon” dediği, içiniz neyse biraz onu dış dünyaya yansıtıp görüyorsunuz.

Çağımız insanının ve geçmiş çağlardaki insanların mekân duyarsızlığı, böyle “kayıtsız mekân” dediğimiz bir mekânın doğmasına yol açmıştır. Buna bağlı olarak bir başka mekân tipi de “**Canı Sıkılan Mekân**

”dır. Çünkü üzerine ne koysanız rahatsız olacak, bu mekâna şu yakışır... Bu mekân odamızın içinde bir masa düzeni de olabilir, iç mekân yatak odam da olabilir, kütüphanemi odamın içinde nereye koyacağım da olabilir, bir bahçe düzeni de olabilir. Ama belki benim rahatsızlığımdan, belki mekânla sağlıklı iletişim kuramamaktan doğan canı sıkılan bir mekânla yaşamak durumunda olduğum için bende sürekli bir can sıkıntısı söz konusu olabilir. Tabii bunun varoluşsal boyutları vardır. Mesela Heidegger gibi düşünürler, insanların canı sıkılan varlıklar olduğunu söyler; bu belki bizim mekân bilincimizi arttıran bir şey de olabilir. Çünkü mekân

kayıtsızlığından daha öte bir şeydir canı sıkılan bir mekânla ilişkiye girmek. Belki bir müteahhit, “Canı sıkılan bir mekânda bir bina yapıyorum” diyebilir. Mekâna bu anlamda nitelik vermenin, mekânların sanki bir kişiliği varmış gibi mekâna bakmanın, biraz abartılı, biraz metaforik olmakla birlikte pedagojik değerinin olduğunu düşünüyorum.

Bir başka mekân türü “**İç Karartıcı Mekân**”. Bana mesela birçok apartman öyle gözükür. Yani minare merdiveni gibi merdivenleri olan, yemek kokularından içeri giremediğiniz, üst katta oturan hanımın topuklu ayakkabısıyla yürüdüğü zaman sesler çıkaran, bir türlü kendi iç dünyamı, mahrem hayatımı yaşayamadığım, belli bir mekân, sınırlı bir mekân içinde miyim değil miyim bilemediğim ve sürekli olarak beni ezen, beni kişiliksiz hale getiren ve benim yüzümü ve biricikliğimi ortadan kaldıran iç karartıcı mekânlar... Belki müteahhit ucuz olsun diye bunu yapmıştır, belki de teknik olarak bu tip mekânlar yapmak uygundur, belediye nizamnamesine uygunluktur sorun; fakat bu sadece estetik bir sorun değildir, bu mekân içimi karartıyordu.

Mimarlığın, bir binanın sağlamlığıyla ilgili, depreme, sel felaketlerine dayanıklılığı gibi, trafik düzeni içerisinde konumlanması gibi teknik konular veya estetik kaygılardan öte, insanın varoluşuyla ilgili de bir mekân boyutu vardır. Çünkü iç karartıcı mekân sadece ışık düzenini, pencerelerin yerini, duvarların şeklini, binanın duruşunu ilgilendiren bir şey de değildir. O belki tasarıma başlarken mimarın hayata bakışı, kendi mesleğini algılayışıyla ilgili bir şeydir. Mimar tasarlayacağı ürünün şu ya da bu şekilde oluşu, içinde oturan insanların ne duyacağıyla ilgili kaygıdan yoksun bir varlıksa, sadece sahip olduğu büroyu bir biçimde yürütmek zorunda olan, mekân duyarsız, mekân körü bir müteahhidin emrinde bir memur ise, o zaman iç karartıcı mekânlara tutsak olmaktadır. Belki de iç karartıcı mekânları daha şenlikli bir şölen gibi yaşayabileceğimiz mekânlara dönüştürmek, ne çok fazla estetik, ne fazla teknik, ne çok fazla ekonomik birtakım harcamalarla sağlayacağımız bir şey değildir. Yaptığımız işe, hayata ve insana bakışımızda yatan bir şeydir belki, çok da basit bir şeydir... Mimarlık hakikaten düşündükçe çok sorumluluk isteyen bir meslek, çünkü insanların yaşamlarına müdahale ediyorsunuz. Mekânı düzenlemek, neredeyse içinde yaşayanın hayatını düzenlemek anlamına geliyor. İnsanlar içinde yaşadıkları mekândan münezzeh, onlardan bağımsız olamıyorlar. Dolayısıyla, nasıl mutlu bir mekân düzenleyebilirim... Öyle bir reklam vardı, Cem Yılmaz'ın, “Yollar ağladı” diyordu. Mimar olmadığım için uyduruyorum, mekân sevinmeli, “Vay be ne oldum ha!” demeli. Yani mekân şenlikli olmalı, öyle bir düzenleme yapacaksınız ki, mekân sevinecek. Nasıl olacaksa...

İç karartıcı olandan söz ettim. Bir de çok bayağı görebileceğimiz, sıradan bir “**Arsa Olan Mekân**” var. Benim bir inşaat mühendisi arkadaşım vardı, ne zaman kendisiyle seyahat etsek, bir yere gitsek hep “Şuraya da amma ev yapılır ha, buradan da amma arsa olur” derdi; yani bütün mekânları arsa olarak görüyordu. Bu da tuhaf, o zaman onun gözünde mekân arsa olarak konuşuyor, hep “nasıl bir ev kondurabilirim” kaygısıyla yaşıyor. Peki başka türlü olabilir mi? Elbette olabileceğini düşünebiliriz.

Kendi gönlümdeki mekânı söyleyeyim: “**İronik Mekân**” diye bir mekân olabileceğini düşünüyorum. Benim çok hoşuma gidiyor, çünkü çok karmaşık, tuhaf bir laf olan “ironik” sözcüğünde bir belirsizlik var. Biz felsefede bunu Sokrates’la bu bağlamda ilişkilendirerek anlatırız: Sokrat “Hiçbir şey bilmiyorum” derken numara çekiyordu, hiçbir şey bilmiyor da nasıl bir sürü insanla tartışıyor? Mekân düzenlemesi de böyle bir şey olur: Bu mimar ne yapmak

istemiş acaba burada? Zaman zaman çok ciddi “Allah Allah” diyen, bazen dilini çıkaran bir mekân olabilir, size böyle nanik yapabilir. Bazen “Oh ne güzel yapmış, ne kadar düzenli” diyebilirsiniz, ama bir türlü ne olduğunu bir yere yerleştiremezsiniz, sürekli olarak o ironik mekân çoğalır, sizin değişik yorumlarınızla zenginleşir.

Bir mekân daha vardır ki, o da “**İsyan Eden Mekân**”dır. İşte o “koçum benim” diyebileceğim bir mekândır. “Hayır, ben buraya uygun değilim, beni kim yaptıysa ona iltifatlarımı sunuyorum, validesine, muhterem pederine” diyen bir mekân. Herhalde bir mimar olarak oralara gittiğimizde suçluluk duyabiliriz: “Mekân yine bize küfretti be veya mekân bize iltifatlarını sundu.” Aslında bu mekânla değil, elbette bizimle ilgili bir şey. İronik mekân da yine mimarın mekâna ironik bir gözle bakabilmesini, isyan eden mekân da mimarın yaşadığı düzene belli çerçeveler içerisinde baş kaldırmasını gerektiriyor.

Son olarak yedinci mekân da Anadolu topraklarından gelen bir mekândır: “**Türkü Söyleyen Mekân**” Elbette ki türkü barlardaki türküyü kastetmiyorum. Orada elektronik sazlarla filan çalınan, son derece zevksiz, o kır havasından yoksun, o türkü barların ağır dumanlı kötü havasını taşıyan değil de, bize yaşama sevincini, Anadolu’daki yüzlerce, binlerce yıllık yaşamın her dem taze akışındaki yaşama sevincindeki türküden söz ediyorum.

Belki mimar o türküyü yakaladığı zaman, bu topraklara yakışan, bu dünyaya yakışan 21. yüzyıla yakışan mekânlar düzenleyebilecektir.

Kasım 2007’de düzenlenen 4. Mimarlık ve Eğitim Kurultayı’nın “Toplum ve Mimarlık” oturumunda sunulmuştur.